

Written by

I, d F Y, H:i - Last Updated I, d F Y, H:i

Софія Федорівна Русова (1856 — 1940) — визначний діяч у галузі національного дошкільного виховання України. Дочка французьки і шведа. Її батько — Федір Ліндфорс — був ад'ютантом у губернатора Омська. Одружившись, придбав на Чернігівщині садибу. Софія була п'ятою дитиною. Її дитячі роки пройшли серед чудової природи, в оточенні людей, які дотримувались українських народних звичаїв. Сім'я Ліндфорс підтримувала добрі стосунки з селянами. Все це, безумовно, благотворно впливало на Софію, на формування її світогляду та ставлення до українського народу. Вона вважала Україну вітчизною, не мислила своєї долі поза нею.

В 10-річному віці Софія з родиною переїхала до Києва. Навчалася у Фундуклеєвській гімназії, яка вважалася на той час чи не найкращою.

Захопилася педагогічною роботою. Бувала у Фребелівській школі. Збирала педагогічну спадщину Фребеля за кордоном. Гаслом своєї діяльності взяла його заклик «Прийдіть, будемо жити задля наших дітей». В цей час з'являються і поширюються дитячі садки в Україні.

В суспільстві зростає інтерес до цієї справи. Разом з сестрою Марією Софія відкриває у вересні 1871 р. один з перших приватних дитячих садків у м. Києві на вулиці Старокиївській.

Софія входить у коло української інтелігенції. Підтримує дружні стосунки з родинами Лисенків, Старицьких. У близькому її душі колі української інтелігенції вона зустрічає педагога, етнографа, активного учасника Київської громади Олександра Русова і одружується з ним у 1874 році у Петербурзі. На весілля були запрошені як найближчі друзі подружжя Драгоманових та Лисенків. Михайло Драгоманов надіслав своє благословення, Микола Лисенко подарував присвячену Софії рапсодію.

Русови прожили разом 40 років. 1875 р., виконуючи доручення Київської громади, подружжя виїхало до Праги, щоб видрукувати позацензурне видання «Кобзаря» Тараса Шевченка. 1876 р. доручення було виконане і частину накладу переправлено до Росії та

Written by

I, d F Y, H:i - Last Updated I, d F Y, H:i

Галичини. У Києві Русови беруть активну участь у громадському житті. Відвідують клуб, організований Старицькою-Черняхівською, де вирує національно-культурне життя. Ім'я Софії Русової знаходимо в редколегії «Прогресивного журналу». Коло неї гуртувалися українські співаки, поети. Відзначення Шевченківських днів супроводжувалося арештами. Неодноразово арештовували й Софію Русову.

Усе своє свідоме життя Софія Русова присвятила справі національного відродження. Вона була серед зачинателів українського жіночого руху, входила до патріотичного середовища Лисенків, Старицьких. Співпрацювала у педагогічному журналі «Світло» (1910 — 1914), що був дуже популярним серед освітян в галузі дошкільного виховання. Здібна музикантка, математик, Софія Русова робить свій вибір. «Я в ті часи все більше зв'язувалася з педагогікою, — згадує вона. — Виставка дитячих садків у Брюсселі, дім Фребеля — Песталоцці у Берліні дуже захопили мене. Мене притягли до Фребелівського товариства у Києві, і після одного мого реферату, прочитаного там, директор Фребелівського Інституту Флеров, відомий руський педагог, запросив мене викладати курс дошкільного виховання в тому інституті. Він не вважав на те, що я не мала диплома вищої школи, що я не мала лекторського стажу, він просто сказав мені: «Софія Федорівна, ви повинні з наших слухачок зробити справжніх фребелічок. Тепер вони без напрямку». Так несподівано повернулася я до педагогіки, якої вже більше не покидала потім. Я вагалася, але віра Флерова в мої сили надала мені певності, і як я вдячна йому тепер за цю віру, яка поставила мене на шлях фахової праці і професури. З яким захопленням віддалася я своїм викладам! Інститут був тоді на Старо- Житомирській вулиці, виклади були вечором, відносини з слухачами відразу встановились якнайкращі».

Софія Русова очолювала департамент позашкільної освіти в Міністерстві освіти УНР доби Директорії. 1917 р. заснувала перший український дитячий садок. В цей час розробила план розвитку дошкільного виховання України, схвалений міністром освіти Іваном Огієнком. У 1920 р. (коли уряд залишив Київ) викладала педагогіку в Кам'янець-Подільському університеті. Восени 1920 р. залишила центральну Україну. Холодної ночі 65-річна Софія Русова з онукою переходить убрід Збруч і ненадовго оселяється у Львові. В 1922 р. емігрує. З 1923 р. працює професором педагогіки в Українському високому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі. Там же й помирає в 1940 р.

Софія Русова залишила чималу педагогічну спадщину. Ось деякі з її праць:

- Русова С. Дошкільне виховання. — Катеринослав, 1918.

Written by

I, d F Y, H:i - Last Updated I, d F Y, H:i

- Русова С. Нова школа. — К., 1917.
- Русова С. Український буквар. — СПб., 1905.
- Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. — Прага, 1924.
- Русова С. Нові методи дошкільного виховання. — Прага, 1927.
- Русова С. Мої спомини. Львів, 1937.

Софія Русова відома у світі не тільки як педагог, а й як визначна громадська діячка. На жіночих конгресах у Копенгагені, Римі, Парижі вона розповідала про долю жінок в Радянському Союзі.

Русова постійно підтримувала освітянські та громадські зв'язки із Західною Україною. Захоронки працювали за її рекомендаціями. В 1936 р., коли світ відзначав 80-річчя з дня народження та 60-річчя громадської й педагогічної діяльності Софії Русової, товариство «Українська захоронка» щиро приймало її у Львові, влаштувавши силами своїх вихованців урочистий концерт на її честь.

В 1937 р. під головуванням М. Рудницької було створене загальноукраїнське об'єднання жіночих організацій у складі Світового союзу українок з осередком у Львові. Почесним головою об'єднання обрали Софію Русову.

У радянській Україні ім'я Софії Русової було забуте. Її праці не використовувались у науковому обігу та практиці дошкільного виховання. Ярлик педагога буржуазно-націоналістичного напрямку наклав «табу» на багатогранну і цілком сучасну спадщину Софії Русової, яка стояла біля витоків суспільного українського дошкільного

Written by

I, d F Y, H:i - Last Updated I, d F Y, H:i

виховання, теоретично обґрунтувала принципи його розвитку. Прикро, що кілька поколінь дошкільних працівників і вчителів в Україні не чули її імені, не читали її творів.

Лише в роки перебудови і проголошення в Україні власної державності виринуло із забуття ім'я палкої прихильниці національного виховання і до нас повертається творча спадщина Софії Русової. Її педагогічні праці вивчають науковці. Практичні працівники знаходять в них цілком сучасні думки і положення, творчо використовують їх у своїй роботі. Її твори перевидаються. На республіканських і міжнародних конференціях обговорюються актуальні ідеї Софії Русової щодо національних дитячих садків та досвід практичного впровадження цих ідей в умовах сучасних дошкільних закладів.

До 135-річчя з дня народження Софії Русової в Україні випущений пам'ятний знак з написом: «Громадська діячка, просвітитель».

У книзі «Дошкільне виховання» (1918 р.) Софія Русова узагальнила матеріали лекторської роботи. В ній викладені теоретичні міркування і критичний аналіз поглядів педагогів минулого та сучасників на виховання дитини дошкільного віку. Софія Русова доводить важливість і необхідність виховання дитини дошкільного віку. У час започаткування суспільного дошкільного виховання її аргументи були вкрай актуальними. Адже не всі ще розуміли, що характер дитини формується в ранньому віці, що вчасно треба створювати умови для розвитку її здібностей.

Зважаючи на вікові особливості дошкільнят, Софія Русова ставить питання про єдність родинного й суспільного виховання. Умови дитячого садка мають бути наближені до умов рідної домівки. Щоб дитина легко адаптувалася, вихователька має бути така ж близька, як рідна маги, і до того ж добре фахово-підготовлена.

Що ж найважливіше у вихованні: тіло, почуття чи розум, — ставить питання Софія Русова. Однозначної відповіді бути не може. Тому основним завданням вона вважає пробудження в дитини охоти до самонавчання.

Софія Русова ставить і цілком по-сучасному розв'язує проблему за-гальнолюдського у вихованні. Виховуючи дитину, слід зважати на її соціальні особливості, психологічну індивідуальність; культурно-етнографічні ознаки її оточення. Національне виховання

Written by

I, d F Y, H:i - Last Updated I, d F Y, H:i

формує цілісну особистість. Міцнішою вважається та нація, яка найповніше використовує у вихованні свої національні скарби. Софія Русова знаходить органічну єдність між національною та загальнолюдською культурою і вважає таку єдність концептуальною основою виховання. Вона формулює основні принципи національного виховання гармонійної людини, громадянина:

- індивідуальність, пристосованість до природи дитини;
- відповідність особливостям і потребам своєї країни, нації;
- відповідність соціально-культурним вимогам часу;
- єдність суспільного і родинного виховання;
- благочинність, моральність.

У наступних розділах книги ці положення конкретизуються. Визначаються зміст і методика сенсорного виховання, дитячої гри, ручної праці, розвитку мови, формування математичних уявлень, морального та естетичного виховання. Це теоретично обґрунтований матеріал з критичним аналізом і водночас цінні практичні поради, які не втратили свого значення й сьогодні.

В окремому розділі Софія Русова обґрунтовує вимоги до підготовки виховательки: до її зовнішності, культури, освіти, здатності до роботи з малими дітьми. Щоб виховати у дітей національну свідомість, самосвідомість, самоповагу і гідність, вона має знати народне життя і бути свідомою вихованих протягом віків ідеалів народу. Лише така вихователька може викликати у дітей палку любов до рідного краю, роздмухати ту іскру, яка жевріє в їхніх душах. Цим питанням присвячено розділ «Український дитячий садок». На думку Софії Русової, садок треба організовувати на наукових засадах. Він має бути проіннятий національним духом нашого народу, закладатися на цілком національному ґрунті. Творчі сили дитини найкраще збуджувати також національним матеріалом. У садку має лунає рідна мова й пісня. Саме такі садки дадуть українському народу свідомих, чесних

Written by

I, d F Y, H:i - Last Updated I, d F Y, H:i

громадян, які здобудуть йому світлу долю.

Ідеї загальнолюдського та національного виховання в українському дитячому садку були надзвичайно актуальними в час становлення суспільного дошкільного виховання та УНР. Нове життя здобули ці ідеї й праці Софії Русової в наш час, коли відроджуються національна культура, національні пріоритети України.

Книга також містить практичні поради щодо виховання у дитячому садку, вірші, оповідання, казки, пісеньки з нотами, вибрані твори кращих українських письменників. Йдеться про організацію трудового виховання: ліплення, вишивання, малювання, плетіння. Використані і предметні лекції. Є орієнтовна програма роботи з дітьми. Проте авторка застерігає, що ні в якому дитячому садку не може бути й не потрібно сталої програми, бо всі заняття мають відповідати інтересові (сучасному) і настроєві дітей. Навчання в дитячому садку узгоджується з порою року, тобто залежить від того матеріалу, який дає природа.

Книга «Нові методи дошкільного виховання» (Прага, 1927) є посібником для слухачів курсів садівниць. Висвітлює питання професійної освіти. Садівниця перш за все має добре знати дитину, її фізичний та духовний стан, виявляти як неврівноважених чи відсталих дітей, так і обдарованих, викликати відповідно віку інтереси в дитини. Для вивчення дитини пропонується спеціальна санітарна карта, детально аналізуються типи темпераменту дитини. Успішність роботи вихователя забезпечує висока професійна й загальна освіта, матеріальна незалежність, повні політичні права, належна пошана в суспільстві.

Софія Русова обґрунтовує кваліфікаційні вимоги до садівниць: передусім вони повинні любити дітей, мати чуйне серце, відповідально виконувати свої обов'язки, бути фізично здоровими, мати спокійну вдачу, вміти співати народні пісні, малювати, знати літературу — рідну і світову, вміти знайти і встановити спільне між домівкою дитини і дитячою установою. Вона ставила вимоги ще до абітурієнтів, щоб на навчання не потрапили випадкові люди. Педагог повинен володіти літературною мовою, а крім того, знати діалекти місцевості, де працює.

Крім теоретичних знань, вважала Софія Русова, вихователю необ-хідна практика роботи з дітьми. Саме в практиці виробляються певні навички педагогічної професії.

Важливим питанням є розвиток органів чуття («зmysлів») дитини. Тут вирішується два завдання — зробити органи чуття чутливішими й працездатнішими, а також сформувати свідоме ставлення дитини до праці, вправ, стимулювати дитячу творчість.

Чимало уваги приділяється практичній дитячій грі. Софія Русова дає класифікацію ігор, яка фактично відповідає нинішній:

- прості руханки;
- ігри, що впливають з інстинкту наслідування;
- театр ляльок, лялькові вистави.

Вона розглядає гру як засіб виховання. Звідси й вимоги до керування грою. Перш за все вихователь повинен знати специфіку ігор дітей різного віку, знати народні ігри. Софія Русова вказує на поступовий перехід на певному етапі розвитку гри до праці. Працю вона поділяє на фізичну й розумову. Чимале значення надає праці з різними матеріалами, господарській, самообслуговуванню, праці в саду.

Водночас Софія Русова ручну працю поділяє за певними напрямками: загальнокорисна (прибирання, догляд за рослинами чи тваринами); естетично-декоративна, або ілюстративна; психологічна, або соціальна (діти намічають тему праці, деталізують її, планують). Отже, фізичне й розумове навчання нероздільні.

Навчання арифметики і грамоти має проводитися в природному зв'язку з іншими заняттями. Софія Русова наполягала на спілкуванні з дитиною лише її рідною мовою. Шанувала знання діалекту, попереджала, щоб не відлучати від «хатньої» мови дитину, бо саме в діалекті — дух народу, філологічна суть мови, її образність, краса.

Written by

I, d F Y, H:i - Last Updated I, d F Y, H:i

Ознайомлення з довідками (предметні лекції) — це перша енциклопедія дитини.

Питання виховання Софія Русова розглядає в органічній єдності з навчанням. Зокрема, рекомендує вчити моральності так само, як будь-чого іншого. Розробляє перелік інтелектуальних і соціальних «добродійностей та культурних звичок», які важливо виховувати у дошкіль-ників. Серед засобів морального виховання вона виокремлювала національні, які використовувалися народом споконвіку: легенди, казки, народні пісні, вірші тощо. Це виховує у дитини чуття власного народу, обов'язку перед ним, патріотизм.

Дитячий садок вона розглядала як установу не лише педагогічну, а й соціально-національну. Його призначення ширше, ніж підготовка до школи і полягає у вихованні людини, свідомого громадянина своєї країни.